

AUSCHWITZ VI Rode Kruis en Nijmeegse vervolgd

Dit is een voorwoord bij *Auschwitz VI Rode Kruis*, ook op deze site, het zesde en laatste rapport van het Rode Kruis in een reeks die handelt over het lot van de Joodse Nederlanders die in de jaren 1942, 1943, 1944 en 1945 naar het *Konzentrationslager* Auschwitz werden afgevoerd. De delen III, IV en V publiceerden we eerder al op deze site. In dit voorwoord gaan we iets nader in op het lot van de gevangenen uit Nijmegen in deze periode.

Het Informatiebureau van het Nederlands Rode Kruis was in 1946 door de toenmalige regering aangewezen als nationaal opsporingsbureau. Tegelijk hield het Centraal Registratiebureau voor Joden vanaf 1944, eerst vanuit Eindhoven, later Amsterdam, onder meer bij welke Joden terugkeerden uit de kampen. Het onderzoek van het Rode Kruis was er vooral op gericht om vast te stellen op welk tijdstip, op welke plaats en onder welke omstandigheden de naar Auschwitz getransporteerden zijn omgekomen. Van hen die onmiddellijk na aankomst daar werden vermoord zijn deze data in de meeste gevallen achteraf gereconstrueerd - een bijzonder precaire en moeilijke procedure - maar van de overigen waren die moeilijker traceerbaar. Omdat in juridische zin de datum en de plaats uiteindelijk toch vastgesteld dienden te worden, is vaak gekozen voor een fictieve administratieve datum en soms een vage gebiedsaanduiding.

Door voortdurend onderzoek - voor en na publicatie van de genoemde zes rapporten - is er een uitgebreid dossier opgebouwd met persoonsgegevens, het *Oorlogsarchief* van het Rode Kruis, dat inmiddels beheerd wordt door het Nationaal Archief. Deze dossiers zijn echter niet openbaar. De zes rapporten beogen vooral een zo precies mogelijk beeld te schetsen van de lotgevallen, speciaal dus van hen die niet direct vermoord werden.

We kunnen natuurlijk niet instaan voor de juistheid van de gegevens. In één tabel hebben we gegevens gecorrigeerd omdat die zeker onjuist waren en dat aangegeven met een voetnoot. Zeker zijn er naast de genoemde transporten nog andere geweest, die zijn beschreven in de ervaringsverhalen van overlevenden.

Zomer 1944

In de zomer van 1944 verandert het karakter van de fascistische vernietigingsmachine. Het zesde deel van het rapport van het Rode Kruis heeft de periode die hierop volgt als thema. Steeds meer personen die aankwamen, op de eerste plaats *arbeitsfähige* mannen maar ook vele vrouwen, werden tewerkgesteld in de kampen rondom Auschwitz en op den duur ook steeds meer in verder weg gelegen kampen.

De verandering had grofweg twee oorzaken. Op de eerste plaats stelde het fascistische machtsapparaat als doel, zover in zijn ogen mogelijk, het menselijk arbeidsvermogen maximaal uit te persen: *totaler Arbeitseinsatz für die Kriegswirtschaft*. Duizenden gevangenen werden hiertoe voortdurend van hot naar her verslept; wie niet voldeed werd afgemaakt. Op de tweede plaats naderde het Sovjetleger vanuit het oosten nazi-Duitsland, en dit leger naderde ook in het bijzonder de gebieden waar zich de grootste concentratie van kampen bevond. Duitsland werd gebombardeerd, er waren steeds meer tekorten en vanaf de zomer 1944 naderden ook vanuit het westen de legers. Dit leidde op den duur tot massale evacuaties van kampen. Vaak te voet, soms in goederentreinen, werden vele honderdduizenden

gevangenen voortgedreven door de winterse landschappen. Tochten die later de 'dodenmarsen' zouden gaan heten tijdens welke velen bezweken of zonder pardon werden afgemaakt.

In het Rode-Kruisrapport deel III werd al stilgestaan bij de tewerkstelling van mannen in de werkkampen rondom de plaats Cosel, gelegen op 90 km ten noordwesten van Auschwitz. Vanuit Westerbork was in 1943 een belangrijk deel van de transporten naar Sobibor gegaan, waar zo goed als iedereen onmiddellijk werd vermoord. Het rapport deel VI staat met name stil bij de gang van mannen, en in mindere mate vrouwen, naar de diverse kampen en het gesleep met de gevangenen van kamp naar kamp.

Ook degenen die aanvankelijk naar het kamp Theresienstadt en naar Bergen-Belsen waren gedeporteerd werden in deze periode voor een deel naar andere kampen, waaronder Auschwitz, overgebracht en soms deels van daar weer naar andere kampen.

Wij zijn nu niet in staat te schetsen hoe het in deze periode van gruwelijk terrorisme de inwoners van Nijmegen is vergaan. Wel zijn de namen bekend van alle Nijmeegse Joden die onmiddellijk na aankomst in Sobibor of in Auschwitz zijn vermoord en daarmee ook van hen die na aankomst in een van de kampen daar enige tijd verbleven.

We geven nu hieronder de namen van alle uit Nijmegen gedeporteerden die in 1944 en 1945 te maken kregen met tewerkstelling. We zien ook de namen die na een verblijf van enige tijd in Bergen-Belsen of in Theresienstadt naar elders werden vervoerd.

Wij proberen in de toekomst een iets meer gedetailleerd artikel te schrijven over het lot van deze gevangenen, maar veel zal misschien voor altijd ongewis blijven. Nu volstaan we met een namenlijst met slechts enkele korte toelichtingen.

1. Van Theresienstadt naar Auschwitz

Alexander Frank komt op 29 september 1944 vanuit Theresienstadt aan in Auschwitz (in het rapport wordt gesproken over 30 september). Hij wordt vervolgens doorgestuurd naar een werkkamp. Het transport bestaat uit 2.499 personen. Ruim 1.800 personen worden onmiddellijk gedood.

Zijn vrouw Esther Peekel en hun beide kinderen blijven dan nog een week in Theresienstadt en worden op 4 oktober 1944 in Theresienstadt op de trein gezet en na aankomst in Auschwitz onmiddellijk vermoord. Het transport bestaat uit 1.500 gevangenen.

Mathilde Wallach en Moritz Neufeld zijn beiden op 15 mei in Theresienstadt op een trein gezet naar Auschwitz. Ze komen daar aan op 17 mei 1944 met 2.501 anderen. De grote meerderheid van hen krijgt een matriculenummer toegewezen en wordt tewerkgesteld. De moeder van Mathilde Wallach, Mathilde Kahn uit Nijmegen, blijft in Theresienstadt achter en wordt daar bevrijd.

Ook Kitty de Wijze (van de Pontanusstraat) bleef in Theresienstadt en is daar bevrijd.

2. Vanuit Bergen-Belsen weggevoerd

Bianca Wydgodzinski werd bij de grote razzia in Nijmegen van 17 november opgepakt en later naar Bergen-Belsen overgebracht. Zij is vanuit dit kamp op 10 juli 1944 naar Palestina

overgebracht. Zij was daarmee een van de vier personen die deze grote razzia zouden overleven.

Sophie de Jong, Nathan de Vries en hun twee kinderen – opgepakt in Amsterdam - werden vanuit Westerbork naar Bergen-Belsen overgebracht. In april 1945 werden vele gevangenen met treinen weggevoerd. Het gezin kwam terecht in de trein die dwars door Duitsland reed en uiteindelijk tot stilstand kwam in Tröbitz. Toen Sovjetmilitairen de trein daar aantroffen, waren zeer velen al omgekomen door ziekten, onder hen ook Nathan en Sophie. De beide nog heel jonge kinderen, Judith en Channa, worden uit de trein gehaald en uiteindelijk gerepatriëerd.

3. Tewerkgesteld na aankomst in Auschwitz en in sommige gevallen vervolgens overgebracht naar elders of in een evacuatietransport terechtgekomen

Naast de hierboven genoemde vier personen hebben nog acht naar ‘het oosten’ gedeporteerden uit Nijmegen deze terreur overleefd. Vier van hen hebben nadien meer of minder uitgebreid over hun ervaringen geschreven en verteld: Louis de Wijze, Dina Maas, Harry van Geuns en Marinus Frankenhuis. Ook op deze website zijn hierover stukken te vinden.¹ Zoals gesteld zullen we later een poging doen om op basis hiervan en andere gegevens enigszins te reconstrueren wat eenieder van deze gevangenen is overkomen. De meeste anderen die in de kampen waren tewerkgesteld zouden dit niet overleven en zijn vaak op niet duidelijk te preciseren data en plaatsen bezweken. In de overlijdensakte komt dan een exacte datum te staan: 31 januari 1944, Midden-Europa bijvoorbeeld, maar hiermee wordt slechts aan een formeel vereiste voldaan. Het betekent feitelijk: we kunnen geen graf vinden, geen overblijfselen en ook geen dag en plaats van overlijden. Nu volgen de namen en geboortedata van de in die streken tewerkgestelden.

De volgende personen uit Nijmegen overleefden de deportatie naar de concentratiekampen

Frankenhuis, Marinus 28.07.20

Geuns, van, Harry 05.09.24

Israël, Raphael 10.01.04

Kahn, Mathilde 07.04.69

Langstadt, Fritz 01.03.03

Vries, de, Judith 29.06.39

Wertheim, Hilda 31.05.12

¹ Een interview van Jan Driever met Louis de Wijze op deze site. Hij spreekt ook over zijn ervaringen in een door Frank Eliëns afgenomen interview *Nijmegen '35-'45. Drie joodse getuigenissen*, ook op deze site, in transcriptie. En in het boek van Kees van Cadsand, *Ontsnapping uit de dodenmars* (Herinneringen van Louis de Wijze aan de concentratiekampen en transporten), Amsterdam 2009. Een verslag van Dina Maas over haar ervaringen, eveneens op deze site als *Dagboek*. Het verslag van Harry van Geuns in het hierboven genoemde interview met Frank Eliëns, in transcript. Voor de verklaring van Marinus Frankenhuis, documenten over Fritz Langstadt en gegevens over de anderen, zie de *Namenlijst 1939-1945* op deze site.

Wijze, de, Kaatje 21.08.24

Wijze, de, Louis 30.05.22

Wydgodzinski, Bianka 26.09.62

Maas, Dina 19.09.20

Vries, de, Channa 02.04.43

De volgende personen hebben in 1944 en/of 1945 kortere of langere tijd in een concentratiekamp verbleven en werden niet onmiddellijk vermoord. Velen van hen werden in die periode van de ene naar de andere plek overgebracht. Hoe dan ook zouden zij het fascistisch regiem niet overleven.

Bas, Eliazer 28.07.95

Beem, Isidoor 12.01.05

Beem, Lazarus 26.12.02

Berent, Peter 27.05.22

Bergmann, Izaak 11.06.99

Farro, Mozes 23.03.02

Frank, Alexander 26.04.01

Frank, Hanna 19.10.34

Frank, Jacob 03.09.29

Frank, Lehman 03.02.19

Gersons, Bernard 12.05.22

Gersons, Maurits 12.10.95

Glaser, Jonas 17.07.04

Jong, de, Arnold 04.07.99

Kahn, Fritz 30.01.04

Kahn, Leo 08.12.10

Kaufman, John D. 24.03.24

Kaufman, Martijn 13.02.26

Ketellapper, Nathan 09.02.98

Leeuw, de, Richel 27.10.99

Lezer, Mozes 03.07.05

Löwenstein, Harry 21.12.08

Minco, David 14.05.99

Neufeld, Moritz Herbert 22.11.02

Peekel, Esther 24.05.00

Pels, Nathan 20.10.10

Pront, Joseph 24.05.00

Rodrigues, Rosa 20.03.92

Sons, Mordechai 14.04.96

Spier, Salomon 21.06.06

Voltijn, Jacob 23.03.25

Voltijn, Meijer 22.07.19

Vries, de, Nathan 12.11.04

Wallach, Mathilde 07.11.95

Lazarus, Julius 23.01.91

Voet, Salomon 13.01.00

Jong, de, Sophie 10.04.18

De overige naar het 'oosten' gedeporteerde Joodse inwoners van Nijmegen werden onmiddellijk na aankomst vermoord of zijn in 1942 of 1943 vermoord na tewerkstelling in een van de kampen.

De tocht van de trein die op 10 april vertrok in Bergen-Belsen en strandde in Tröbitz (Bron: Wikipedia)